

**Medicīnas vēstures rakstu krājumam
"Из истории медицины"/
Acta Medico-Historica Rigensia – 50 gadu**

Jānis Stradiņš, Juris Salaks, Rita Grāvere

Šodien ir 2010. gada 6. maijs. Atkal esam pulcējušies kamīnzālē – muzeja konsultatīvās padomes loceklis akadēmiķis Jānis Stradiņš (J. Str.), Medicīnas vēstures institūta direktors Juris Salaks (J. S.), Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja direktora vietniece zinātniskā darbā Rita Grāvere (R. G.), – lai turpinātu mūsu tradīciju un atzīmētu jubilejas. Pagājušo reizi mūsu saruna bija veltīta Medicīnas vēstures muzeja 50 gadu jubilejai: atskatījāmies pagātnē, runājām par tagadni un ieskatījāmies arī nākotnē. Šoreiz runāsim par citām jubilejām. Rakstu krājumam "Из истории медицины", kas sāka iznākt kopš 1957. gada Paula Stradiņa redakcijā, aprit pusgadsimta jubileja – nedaudz novēloti, tomēr atzīmējam.

J. Str. Ja precizējam, tad pirmais šā krājuma numurs iznāca 1958. gada februārī, bet titullapā gan minēts 1957. gads.

J. S. Pašreiz krājums ir bibliogrāfisks retums, atrodams tikai bibliotēkās. 1958. gadā Rīgā notika 1. Baltijas zinātņu vēstures konference, – arī tā ir jubileja. Gan krājums "Из истории медицины", gan zinātniskā konference, – tie bija notikumi, kas palīdzēja muzejam parādīt sevi plašākai sabiedrībai, iziet starptautiskā arēnā. Vēlāk tiem pievienojās arī Paula Stradiņa balva. Starp 43 šīs balvas laureātiem 18 balvas aizceļojušas uz ārzemēm, – tās saņēma ārvalstu medicīnas vēsturnieki, mediķi, zinātnieki. Visvairāk balvu – piecas – aizceļoja uz ASV, četras – uz Krieviju. Kopumā tēma, par ko mēs runāsim šodien, ir gana interesanta. Turklāt mūsu vidū ir aculiecinieks – tas ir profesors Jānis Stradiņš, kas veidojis, rediģējis krājumu, turējis to rokā un rakstījis tajā.

J. Str. Visus sējumus gan ne. No 1. līdz 5., tad tikai no 20., kad tas sāka iznākt ar nosaukumu *Acta Medico-Historica Rigensia*.

J. S. Bet piedalījāties visās konferencēs.

R. G. Pirmie pieci sējumi bija labākie.

J. Str. Tie ir daļēji manis veidoti, patiesībā gan vēl tēva, arī ar K. G. Vasiļjeva piedalīšanos. Vēlāk pievienojās A. Hazanovs, tad P. Gērke pamazām krājumam piešķīra veselības organizācijas tribīnes raksturu, vēl vēlāk iesaistījās arī ministrs V. Kaņeps. Visbeidzot šo izdevumu veiksmīgi pārņēma K. Arons.

J. S. Tā kā mūsu saruna tiks publicēta *Acta Medico-Historica Rigensia* 9. sējumā, varam sākt ar to, kā tas toreiz notika.

R. G. Kopumā tas ir ļoti vērtīgs darbs. Pirmais sējums tapa ar Veselības aizsardzības ministrijas, Eksperimentālās medicīnas institūta un Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas atbalstu – tie bija trīs izdevēji. Pirmajiem pieciem sējumiem priekšvārdu rakstīja P. Gērke. Savās atmiņās viņš daudz stāstīja par sarunām ar Paulu Stradiņu. Turklāt tieši pirmie pieci sējumi visvairāk atbilst Paula Stradiņa izvirzītajai medicīnas vēstures programmai, kas ietvēra gan pētniecību (izpēti), gan kadru audzināšanu. Tas bija vesels problēmu loks, kas tika ieskicēts I sējumā. Šis programmatiskais tēmu loks laika gaitā līdz 19. sējumam stipri mainījās, tāpat kā mainījās sējumu struktūra.

J. Str. Runājot par pašu sākumu, gribu uzsvērt, ka iniciators šim krājumam bija Pauls Stradiņš. Šī ideja dzima vēl Staļina gados, konkrēti 1952. un 1953. gadā, kad gatavojās atzīmēt Rīgas 1. pilsētas slimnīcas 150 gadu jubileju. Tēvs tajā laikā sastādīja arī konspektu Latvijas medicīnas vēstures uzrakstīšanai, ko vēlāk pavisam citā veidā uzrakstīja F. Grigorašs, Ā. Krauss un K. G. Vasiļjevs. P. Stradiņš to bija iecerējis jau Staļina laikos, tomēr necerēja, ka tas tik ātri iznāks. Apstākļi nebija labvēlīgi, lai varētu objektīvi uzrakstīt Latvijas medicīnas vēsturi. Šo programmu ietvērām I. sējuma priekšvārdā. Kā sacīja Pauls Stradiņš: "Šie krājumi bija nākamā lielā darba lappusītes".

Taču sākās nelabas lietas – 1952. gadā arestēja t. s. ārstus indētājus, 1953. gadā parādījās ziņojums par ārstiem indētājiem, kuri lielākoties bija ebreju tautības, bet arī krievus apsūdzēja sakaros ar Izraēlas un britu izlūkdienestiem. Tēvs bija tuvāks angļiem, piedalījies angļu sponsorētā organizācijā Rīgā un vairākkārt ticis ar britiem. 1953. gada sākumā, kā liecina Vilis Krūmiņš, arī viņš bija apdraudēts. Tāpat ķirurgu J. Jēgermaņa un A. Bieziņa vārdi arī figurēja, jo iecere bija tāda, ka arī Latvijā jābūt analogai Maskavas ārstu lietai. Taču te nebija ebreju, jo Golbers bija iedzīvojušies padomju struktūrās, tāpēc likās, ka latviešu ārstus arī varētu apsūdzēt.

V. Krūmiņš par to ieminējās, kad 1953. gada februārī J. Andropovs bija atsūtīts uz Rīgu. Viņš tolaik bija CK inspektors un atbildīgais par Baltijas republikām.

Andropovs teicis: "Novērojiet, bet pagaidām neaiztieciat". Šādos apstākļos P. Stradiņa ideja par rakstu krājuma izdošanu nevarēja tikt īstenota.

Tad nomira Staļins, nāca G. Maļenkovs, tad Ņ. Hruščovs, visbeidzot E. Berklava atkusnis. Ap 1955. gadu P. Stradiņš atgriezās pie rakstu krājuma idejas. Krājums bija sakomplektēts. Toreiz tēvam nebija tik daudz laika, krājums pusgatavs nonāca izdevniecībā. Turklāt tēvs saslima ar insultu. Es domāju, ka toreiz tas rakstu blāķis daļēji bija sakomplektēts, bet nebija izredzēts. Tādā sakarā tad arī piesaistīja

apakšpulkvedi dr. K. G. Vasiļjevu. Viņš bija ar mieru. Vēl kopā ar Paulu Stradiņu aktivizēja Latvijas Medicīnas vēsturnieku biedrību, ko dibināja vēl 1953. gadā. Pēc tēva insulta radītajām sekām mani pieņēma darbā Medicīnas muzejā par nodaļas vadītāju, bet faktiski man vajadzēja nodarboties ar krājuma komplektēšanu un rediģēšanu, piesaistot tam kā autorus citu republiku pētniekus.

Tieši tajā laikā svinēja lielu N. Pirogova jubileju, kurai bija veltīta visai pompoza sesija. Pirmā sējuma nobeigumu tad arī veidoja Pirogova lasījumu referāti. Vēlāk, 2. sējumā, piesaistīja A. Geseleviču – autoritatīvu Pirogova pētnieku no Maskavas.

Runājot par pirmo sējumu, izcils autors ārpus Latvijas bija S. Verhratskis, kas bija tēva draugs, arī mediķis un katedras vadītājs Ivanofrankovskā, senas ukraiņu inteliģentu ģimenes atvase. S. Verhratskis interesējās par Rietumkrievijas (Rietum-ukrainas) medicīnu. Viņš uzrakstīja rakstu par F. Skorinu. Ar S. Verhratska pie-
saistīšanu radās doma, ka krājumā vajadzētu iesaistīt ne tikai Latvijas un Baltijas, bet plašāku pētnieku loku. Pirmais no ārpus piesaistītais bija ukraiņis.

R. G. Paulam Stradiņam šī doma radās jau 30. gados, kad kādā vēstulē lietu-
viešu kolēģim V. Kuzmam viņš ieteica organizēt "*Acta Chirurgica Baltica*" – ko-
pīgu izdevumu visai Baltijai, kura redaktors varētu būt J. Alksnis. Pie šīs domas
P. Stradiņš atgriezās 50. gados.

J. Str. Lietuvieši mūs apsteidza. 1956. gadā, atzīmējot Viļņas Medicīnas bied-
rības 150 gadu jubileju, notika pirmā konference, kuru P. Stradiņš gribējis organi-
zēt Rīgā, bet tā notika Viļņā. Lietuvieši apsteidza mūs gan konferences, gan būtībā
arī rakstu krājuma ziņā, kas iznāca lietuviešu valodā. Tēvs savu referātu publicēja
pārstrādātā veidā "Iz istorii medicini".

1938. gadā Rīgā notika Baltijas intelektuālās sadarbības konference ar medi-
cīnas sekciju, kurā piedalījās J. Alksnis, A. Bieziņš, V. Kuzma, igauņi. Tajā pašā
1938. gadā Baltijas ūnijas ietvaros, Helsinkos notika somu–baltu medicīnas sim-
pozījs. Tā bija Baltijas ideja. Arī 1945. gadā Ķemerose Rīgā notika kopsēde, tieši
tad tika atklāta arī muzeja ekspozīcija. Ideja par Baltijas vienotību brieda arī tajā
laikā, – tas bija viens no veidiem, kā uzsvērt Baltijas republiku īpatnības un ko-
pību, pretstatot to centram. Diplomātisku iemeslu dēļ kurators bija no Maskavas –
Boriss Petrovs. Pēc 1. sējuma iznākšanas B. Petrovs lūdza atsūtīt 10 eksemplārus
uz Maskavu, lai to parādītu ārzemēs, jo Krievijā tik lielu un labi izdotu krājumu
nebija.

R. G. Arī sējumu struktūru bija iecerējis P. Stradiņš.

J. Str. Tas nāca pašplūsmē. Labi strukturēja izdevniecības "Zinātne" redaktors
Solomons Levi. Pēc viņa krājumu rediģēja Jekaterina Saveljeva. S. Levi bija eru-
dīts cilvēks un palīdzēja veidot priekšvārdus, lai pašnodrošinātos. Pirmais sējums
gan izpelnījās bargu kritiku, jo tajā esot minēts aizsargs M. Dalbiņš un emigrants
baltgvardietis J. Alksnis, taču neesot nekas teikts par A. Kirhenšteina 85 gadu ju-
bileju.

R. G. Kas rakstīja kritiku? "ZA Vēstis" to neatradu.

J. Str. Tā nebija "Vēstis", bet gan ZA partijas komitejā. Niknākie kritizētāji bija vēlākie akadēmiķi Rita Kukaine un Jurijs Mihailovs. Viņi to darīja ar komjauniešu aizrautību. Bet A. Kirhenšteins, lai gan bija liels zinātnieks, vienlaikus bija arī godkārigs, tāpēc nākamajā sējumā tika ievietota A. Kirhenšteina 85 gadu jubilejai veltīta publikācija. Neraugoties uz to, ka Vasiļjevs bija viņa institūta līdzstrādnieks, viņš nemīlēja K. Vasiļjevu un dēvēja viņu par zemas šķiras spiegu.

R. G. No krājumā "Pauls Stradiņš dzīvē un darbā" publicētajām A. Kirhenšteina atmiņām var saprast, ka A. Kirhenšteins uzskatīja, ka Latvijas medicīnas vēsture jāuzraksta Paulam Stradiņam vienam pašam.

J. Str. Tā viņš uzskatīja gan. Aizgāju pie A. Kirhenšteina, kad zilā grāmata jau bija gatava. Mēs šīs lietas pārrunājām. Viņš uzskatīja, ka ar vēsturi drīkst nodarboties gados vecāki cilvēki pēc pašu pieredzes vai skolotāju nostāstiem. Viņš cerēja, ka arī par viņu pašu uzrakstīs. 1957. gadā un vēlāk jau arī uzrakstīja, bet dziļa vērtējuma nav vēl šodien. Viņš ir nepelnīti kļuvis par personu *non grata*, lai gan zinātnē viņam lieli nopelni.

R. G. 1958. gada jūnijā Latvijas Zinātņu akadēmijā notika 1. Baltijas valstu dabaszinātņu un medicīnas vēsturnieku apspriede, kurā visi dalībnieki vienprātīgi atzina, ka Baltijai ir liels zinātnisks un kulturāls mantojums.

J. Str. Tā bija. Kad krājums martā iznāca, tēvs uzaicināja pie sevis V. Girdzi-jausku un S. Bizjuļeviču no Lietuvas, kā arī E. Martinsonu no Igaunijas ar domu, ka jārīko 1. Baltijas konference. Sākumā paredzēja to veltīt tikai medicīnas vēsturei, bet beigās izlēma tomēr, ka tā būs kopēja dabaszinātņu un medicīnas konference. K. G. Vasiļjevs arī bija klāt pie galda P. Stradiņa mājā Ventspils ielā, jo tēvs ļoti gribēja, lai konference notiktu 1958. gada pavasarī – maijā. Viņš gribēja to vienlaikus saistīt ar Medicīnas vēstures muzeja oficiālo atklāšanu. Tas bija nereāli. Lai gan ēka muzejam jau bija, bet tā vēl nebija atbrīvota. Tēvs nojauta, ka muzeja atklāšanu nepieredzēs. Tāpēc nekādā ziņā negribēja konferenci atlikt uz rudenī, bet gribēja, lai tā būtu sarīkota maijā. Tomēr tā notika jūnijā.

R. G. Nākamais, otrais sējums nāca klajā 1959. gadā, trešais – 1960. gadā. Se-koja divu gadu pārtraukums. Pirmie pieci sējumi bija interesanti, tajos vieta bija atvēlēta arī etnomedicīnai, vēlāk šī tēma pazuda, pēc 5. sējuma pazuda arī vidus-laiki. Vēlāk etnomedicīnas tēmu visai specifiskā skatījumā, atgriezies no izsūtījuma, risināja Vilis Derums. Pauls Stradiņš uzstāja, ka etnomedicīnai jābūt pārstāvētai katrā sējumā.

J. Str. Jāievēro, ka pēc 1960. gada mainījās apstākļi. Bija miris Pauls Stradiņš, Latvijā pie varas nāca Arvīds Pelše. Notika gatavošanās PSKP XXII kongresam. Ņ. Hruščova vadībā sākās vēstures un reliģijas nomelnošana. Tas bija baznīcu spridzināšanas laiks, kad nedrīkstēja runāt par reliģiju, par pagātni vispār, tāpēc arī, sākot ar 5. un 6. sējumu, tā veidotāji vairāk pievērsās tagadnei, it īpaši veselības aizsardzībai.

Pievienojās arī divi subjektīvi faktori. No ZA sastāva atdalījās Eksperimen-tālās medicīnas institūts, kas vairs nebija krājuma kurators, tāpēc izdevniecībā

"Zinātne" tam nebija lokšņu limita. 6. sējums iznāca rotaprintā, priekšvārdu tam rakstīja V. Kaņeps, kura priekšā jānoņem cepure, jo viņš pārņēma krājumu Veselības ministrijas ziņā. Ja tā nebūtu, tad krājumi vispār vairs neiznāktu.

Otrs subjektīvais aspekts bija tas, ka K. Vasiļjevs (lai kā mēs viņu arī nevērtētu) pēc konflikta ar R. Kukaini bija spiests aiziet no ZA Mikrobioloģijas institūta. Viņš par poliomiēlīta epidemioloģiju bija izvirzīts Ļeņina prēmijai, bet R. Kukaine uzskatīja, ka viņa ieviesa vakcīnu, kas arī tā bija.

K. Vasiļjevs rakstīja sūdzības uz Maskavu par R. Kukaines doktora disertāciju. Tomēr viņam bija jāaiziet vispirms no institūta, tad arī no Rīgas. Vienu brīdi viņš strādāja vai nu Traumatoloģijas institūtā, vai Kara hospitālī, tad pārcēlās par mikrobioloģijas profesoru uz Odesu un Zaporozži. Lai kā arī nebūtu, jāsaka, ka viņš bija erudīts medicīnas vēsturnieks un piešķīra labu līmeni pētījumiem. Viņš piesaistīja medicīnas vēstures izpētei arī medicīnas pulkvežus, piemēram, V. Remorovu. A. Hazanovu tēvs bija piesaistījis jau agrāk. Es negribētu teikt, ka viņi būtu muļķi, tikai viņiem bija savas intereses. Remorovs labi un inteligēnti uzrakstīja par Rīgas Kara hospitāli, Krievu ārstu biedrību Rīgā.

Par 3. sējumu runājot, gribētu pateikt, ka man par autoru izdevās piesaistīt Aleksandru Lozinski, zinātniskās balneoloģijas izveidotāju Krievijā un Ķemeru kūrorta veiksmīgu direktoru. Es viņu atradu caur Edvardu Martinsonu, kas bija strādājis Pjatigorskā. Uzrakstīju Lozinskim vēstuli, kurš bija priecīgs atcerēties savas darba gaitas Latvijā, jo 1946. gadā bijis Ķemeru un viesojies mājās pie Paula Stradiņa. Viņa atmiņas par Ķemeriem publicētas 5. sējumā. Turklāt A. Lozinski bija ievērojama personība, viens no izcilākiem krievu zemstes ārstiem. Viņa istais vārds bija Aleksandrs Lozino-Lozinskis, viņa tēvs bija muižnieks no Podoļskas. Šai sakarā var atcerēties kādu Vīnes valšu karaļa Johana Štrausa dzīves epizodi, kad, viesojoties Krievijā, Pavlovskā, viņš bija iemilējies skaistajā māksliniecē Olgā Smirnickā un gribējis to precēt, bet abu vecāki to nepieļāva. Viņai bija jāprecas ar kādu Pēterburgas ierēdni – Lozino-Lozinski! Šajā ģimenē 1868. gadā piedzima Aleksandrs, kas uzauzdzis, beidza Pēterburgas Kara medicīnas akadēmiju un tika aizsūtīts uz Ķemeriem, kur izveidoja Krievijas izcilāko balneoloģijas kūrortu. Šeit no Ķemeriem viņš rediģēja opozīcijas avīzi "Vračebnaja Gazeta", kas bija kritiski noskaņota pret Krievijas veselības aprūpi. 1922. gadā viņu arestēja un nosūtīja uz Kazahstānu, bet pēc Ļeņina nāves amnestēja. Pēc tam Lozinskis nolēma nekur "nebāzties". Viņš palika Pjatigorskā līdz mūža galam, publicēja vairākas grāmatas. Man ir saglabājušās arī viņa vēstules, viņš uz Rīgu atsūtīja arī savas atmiņas un citus materiālus.

Taču saistībā ar A. Lozinski interesants ir vēl kas cits. 1967. gadā es aizbraucu uz Pjatigorsku un nokļuvu pie viņa atraitnes Ludmilas Dmitrijevnas, kas bija Valmieras pareizticīgo mācītāja Muraveikina meita, beigusi Lomonosova ģimnāziju, runāja vēl latviski. Viņa bija 29 gadus jaunāka par vīru. Ar Aleksandru Lozinski viņa iepazinās 1915. gadā Rīgā – mūsu klosterī, kas atrodas Krišjāņa Barona ielā. Pati bija medicīnas māsa. Pjatigorskas kapsētā viņa Aleksandram Lozinskim uzstādīja brīnišķīgu baltu pareizticīgo krustu.

Kad Latvijā uzcēla Jaunķemeru sanatoriju, es ierosināju to nosaukt A. Lozino-Lozinska vārdā, bet direktore L. Zviedre pieprasīja no Stavropoles apgabala komitejas A. Lozinska izziņu. Izrādījās, ka viņu drīkst minēt, bet sakarā ar to, ka bijis represēts un vācu laikā rakstījis vietējā presē, neko nedrīkst nosaukt viņa vārdā. Mums izdevās iedibināt Lozinska medaļu, ko izveidoja J. Strupulis. Arī mana mamma to saņēma – šķiet, tas bija 1988. gadā, kad atzīmēja Ķemeru kūrorta 150 gadu jubileju. Tā viņš arī palicis mūsu vēsturē; viņam ir veltīts piemiņas akmens, izveidota aleja. IV sējumam Lozinskis vēl atsūtīja rakstu par Marcialnīje Vodi, pirmo Krievijas kūrortu, bet līdzīgu materiālu jau savulaik krājumā "Voprosi kurortologii" bija publicējis Pauls Stradiņš.

Runājot par pirmajiem sējumiem, jāatzīmē, ka tie bija labi, saturīgi, ieturēti nepadomju garā. V sējumā bija ļoti daudz Maskavas rakstu un rakstu par arheoloģiju. Šādas lietas Maskavā toreiz nepublicēja, tāpēc autori publicējās Rīgā.

R. G. V sējumā parādās darbi saistīti ar literatūru un medicīnu, piemēram, raksts par A. Puškina nāvi; mediķi rakstīja par literatūru, par ievērojamiem cilvēkiem. No kā nāca šī ideja?

J. Str. A. Adrianovs, kas rakstīja par Aleksandra Puškina nāvi, bija tiesu eksperts Rīgā. Šķiet, ka šeit bija kāda medicīnas vēstures sesija: daļa tās tika ieturēta padomju garā, bija atbraucis viens no padomju veselības aizsardzības pirmajiem organizētājiem M. Barsukovs, kas rakstīja oficiozus, bet bija ieradušies arī nopietni Medicīnas vēsturnieki, piemēram, P. Zabludovskis un I. Strašuns. Ļoti gribētu pieminēt pētnieku N. Bogojavlenskī, kuram ir brīnišķīgs darbs par senkrievu medicīnu; V sējumā ir viņa raksts par medicīnu senajā Krievijā līdz Pēterim I ar tautas receptēm. Arī mūsu pašu Ā. Karnups rakstīja.

J. S. Līdz ar krājumu auga arī jaunā Latvijas medicīnas vēsturnieku paaudze. Sevi pieteica K. Arons, A. Viksna, A. Dirbe, kas rakstīja par anatomikuma vēsturi, V. Pundure. Šai sakarā jāatceras Pauls Stradiņš, kas savā programmatiskajā referātā par medicīnas vēstures attīstību izteica domu, ka tieši muzejā varētu veidoties visas iespējamās ziņas un biogrāfijas par mediķiem.

J. Str. Tas bija ideoloģijas laiks. Šajā sakarā nevar apiet K. G. Vasiļjevu. Viņš lielā mērā bija lielkrievu šovinists. Bet kas viņš bija patiesībā? Viņš nāca no Sibīrijas, no Omskas garīdznieku ģimenes. Kas mani pārsteidza, ka viņa vectēvs deva pēdējo svaidījumu cara ģimenei – Nikolajam II un viņa sievai Aleksandrai, kad viņi brauca cauri Toboļskai uz savu nāves vietu. Arī viņa tēvs bija garīdznieks, kas gan padomju laikā atteicās no reliģijas un kļuva par skolotāju. Tā nu K. G. Vasiļjevs uzaudzis divdabīgā vidē un kļuva par lielkrievu idejas piekritēju.

R. G. Bet zinātnē viņš aizstāvēja viedokli, ka Baltija ir tilts starp Rietumiem un Austrumiem.

J. Str. To viņš pārņēma no Paula Stradiņa. Tilts – jā, bet tas nebija domāts par Baltijas tautām. Baltijas valstiskums viņam bija svešs, taču to, ka šeit krustojās krievu–vācu ietekmes, to viņš uzsvēra. Vēsturnieks H. Strods uzrakstīja asu recenziju par K. Vasiļjevu, F. Grigoraša un Ā. Krausa grāmatu. Es šo recenziju

inspirēju, jo K. Arona rakstītā recenzija likās pārāk cildinoša, tas gan tika darīts vairāk F. Grigoraša dēļ. Tāpēc man gribējās, lai recenzijā tiktu atzīmēts, ka tā ir Baltijas medicīnas vēsture bez pamattautām. K. G. Vasiļjevu atainno jau tas vien, ka viņš izaudzināja savu dēlu par labu medicīnas vēsturnieku. Gribētu vēl atzīmēt, ka K. G. Vasiļjevs ir visuzticamākais Baltijas zinātnu konferenču dalībnieks Uz pēdējo konferenci Rīgā viņš atbrauca 90 gadu vecumā. Kaut gan K. Arons viņa devumu Latvijas medicīnas vēsturē vērtē piesardzīgi, tomēr viņa nopelni jāatzīst. Tie ir ievērojami.

R. G. Paula Stradiņa lielākā sāpe bija temats par LU Medicīnas fakultātes veidošanos. Un tomēr sējumā lasāms tikai viens raksts, un tas pats visai nelabvēlīgs. Pauls Stradiņš savās vēstulēs draugam anatomam prof. J. Prīmanim lūdza fotoatēlu, ko ievietot muzeja ekspozīcijā, taču tas nenotika.

J. St. "Buržuāziskās Latvijas" pieminēšana A. Pelšes un A. Vosa laikā bija tabu tēma. Lai krājums varētu iznākt, negribējās rakstīt sliktu, bet rakstīt patiesību, ņemot vērā, ka emigrācijā atradās ļoti daudz Latvijas mediķu, nedrīkstēja. Kaut ko ievietoja Paula Stradiņa rakstu III sējumā un zilajā grāmatā. 1961. gadā no sagatavotā krājuma tika izņemtas arī J. Alkšņa vēstules. Tas bija sakarā ar Pauersa lidojumu, kad sākās detantes kavēšana. Tāda bija vēsture. Mēs no tā apzināti vairījāmies līdz tam laikam, kad par to drīkstēs runāt, kaut cik patiesi runāt. Par šo tematu mēs strīdējāmies arī ar K. Aronu. F. Grigorašs vienmēr sludināja: "uzrakstīsim puspatiesību vai pusemus, lai tikai būtu pieminēts", bet es turējos pretim, lai nefalsificētu vēsturi.

J. S. 1986. gadā XVI sējumā ievietotie raksti par starptautiskiem sakariem liecina, ka mēs pagriežamies ar seju pret Rietumiem. Rakstiem parādās rezumējumi angļu valodā.

Kaut gan Eiropa ienāks tikai jaunajā krājumā – "*Acta Medico-Historica Rigensia*".

J. Str. Tas bija M. Gorbačova laiks un muzejā nāca pie varas K. Arons. Viņš bija Baltijas vācu sakaru pētniecības izteikts piekritējs, parādās H. E. Millers-Dics. Tas bija likumsakarīgi. Un labi, ka tā notika.

R. G. Kopumā 19 rakstu krājuma "Iz istorii medicini" sējumos publicēti 410 raksti, 27% no tiem vēltīti 19.–20. gs. medicīnas vēstures problēmām, 6% – etnomedicīnai, un tikai 3% – viduslaikiem. Vai var sacīt, ka savas pastāvēšanas 33 gados tas sevi izdzīvoja? Īpaši tas sakāms par pēdējiem sējumiem ar V. Kaņepa pompozajiem rakstiem.

J. S. Tas bija izdzīvošanas stāsts. Bet laiki mainījās, un labi, ka K. Arons ar to visu sarāva saites. Ja atceramies pirmo "*Acta Medico-Historica Rigensia*", tad tas vēl ļoti līdzinājās krājumam "Iz istorii medicini", varbūt bija nedaudz biežāks. Jau ar "*Acta Medico-Historica Rigensia*" otro sējumu pirmo reizi parādās raksti latviešu valodā. Mainījās struktūra un redkolēģija. K. Arons gribēja, lai jaunais krājums izietu pasaulē. Parasti uzskata, ka krājums "Iz istorii medicini" bija starptautiski populārs, bet cik populārs tas varēja būt, ja to pazina tikai Krievijā? Bija nepiecie-

šāmas pārmaiņas, vajadzēja pieaicināt jaunus autorus un celt rakstu līmeni. Šajā ziņā liels ir K. Arona nopelns.

J. Str. Šo rakstu krājumu atdzīvināja un transformēja K. Arons. Iepriekšējais krājums V. Kaņepa vadībā patiešām bija sevi izdzīvojis. Galvenokārt tāpēc, ka sabruka Padomju Savienība, sabruka padomju medicīnas vēsturnieku kopība.

Vai un cik krājums bija populārs un pieejams Padomju Savienībā? Drīzāk jā-saka, ka, sākot ar XIII, varbūt arī XIV sējumu, tas lielā mērā kļuva par V. Kaņepa dienesta izdevumu.

J. S. Jā, tam bija sava neliela auditorija un savi autori. Arī Baltijā krājums nebija populārs.

J. Str. Stimuls tam, lai iepriekšējais krājums pārtaptu jaunajā izdevumā "*Acta Medico-Historica Rigensia*" bija Latvijas un Rietumberlīnes kopīgais simpozījs 1990. gadā. Krājums izveidojās no H. E. Millera-Dīca vizītem, arī no konferences, jo visi tās referāti tika publicēti. Šajās aprindās tas kļuva populārs.

J. S. Taču mainījās galvenokārt tieši "*Acta Medico-Historica Rigensia*" otrais sējums. Kā jau minēju, tajā pirmoreiz parādījās raksti latviešu valodā.

J. Str. Tomēr tieši II sējums iznāca bēdīgā tipogrāfiskā kvalitātē. Labi, ka izdeva IV sējumu, kas bija veltīts Latvijas medicīnas pilāram Jēkabam Alksnim. Var sacīt, ka, ja vecais krājums bija saistīts ar ideoloģiskās izdzīvošanas jautājumu, tad "*Acta Medico-Historica Rigensia*" sadūrās ar finansiālās izdzīvošanas problēmu, jo bija jāmeklē sponsors. Labs krājums bija veltīts Medicīnas vēstures muzeja jubilejai. Tomēr tā auditorija kļuvis nenoteikta. Cik liela ir izdevuma tirāža?

J. S. Mēs turamies pie 500 eksemplāriem. Metiens atkarīgs no tā, cik veiksmīgs ir katrs sējums. Piemēram, J. Alksnim veltīto sējumu vairs nevar nopirkt, bet citi vēl ir. 500 eksemplāru katrā ziņā ir absolūtie griesti. Pietiktu pat ar 300 eksemplāriem.

J. Str. Vai šis izdevums ir Amerikas Kongresa bibliotēkā, kur notiek īstenā pasaules izdevumu uzskaitē? Lai vērtētu izdevumu, viens no kritērijiem ir citējami-bības indekss, otrs – vai raksti ir uzskaitīti Kongresa bibliotēkā. Varbūt jāziedo 10 latu un jāaizsūta krājums uz turieni?

J. S. Mums bija apmaiņas programma. Krājums noteikti ir *Wellcome* bibliotēkā, lai paši neesam sūtījuši. Pats pamanīju, ka parādās atsevišķi raksti.

J. Str. Lai popularizētu izdevumu, vajadzētu publicēt recenzijas par krājumā skartiem jautājumiem vēstures vai medicīnas žurnālos, citos ārstiem domātos izdevumos. Turklāt jāinformē, ka krājums ir ne tikai iznācis, bet jāpievērš uzmanība spīgtākiem momentiem. Tāpat to vajadzētu atainot internetā.

J. S. Tur parādās satura rādītājs.

R. G. Auditorija sašaurinājusies lielā mērā arī tāpēc, ka krājuma saturs kļuvis ļoti nopietns. Tajā trūkst kultūrvēsturisku rakstu. Pirmos "*Из истории медицины*" sējumus rotāja tieši šie pētījumi.

J. Str. Tādu tiešām ir maz. Man radies iespaids, ka arī personālijas izvēlētas nejauši. Plānojot nākamos izdevumus, šim jautājumam vajadzētu pieiet nopietnāk

un risināt t. s. mezgla problēmas, piemēram, kardioloģijas vēsturi vai jaunu medicīnas preparātu meklējumu vēsturi. Atsevišķi raksti gan bijuši – minēts Jānis Polis un remantadīna atklāšana, taču nekur tā īsti kopsakarību apskats nav publicēts. Šīgada 4. maija svinībās arī Saeimas priekšsēdētājs Gundars Daudze uzsvēra, ka lielākie Latvijas sasniegumi ir kardioloģijā un medicīnas preparātu ražošanā.

J. S. Piekritu, ka krājuma kvalitāte jāceļ. Atskatoties vēsturē, vienlaikus rakstu krājumam par medicīnas vēsturi tomēr daudz kvalitatīvākas bija Baltijas zinātņu vēstures konferences. Vai varam salīdzināt konferences, rakstu krājumu un muzeju? Protams, viss gāja roku rokā. Tomēr radās iespāids, ka konferences bija daudz kvalitatīvākas.

J. Str. Jā, laika posmā no 1968. līdz 1991. vai 1992. gadam iznāca krājums "*Из истории естествознания и техники*". Arī to gribēja pārorganizēt. Jaunais pirmais sējums iznāca, bet neguva turpinājumu, jo sāka iznākt divi citi izdevumi. Prof. A. Vīksna izdod Latvijas Universitātes Rakstus ar sēriju "Zinātņu vēsture un muzejniecība", kas tiešām izveidojās par labu izdevumu; iznākuši 8 sējumi. Iznāk arī RTU humanitāro un sociālo zinātņu sērija; tajā iznākuši seši sējumi. Tie aizpilda esošo robu un turklāt tajos atainojas arī raksti par medicīnas vēsturi. Tomēr nedomāju, ka šie izdevumi gūst pārāk lielu izplatību.

Kas attiecas uz konferencēm, par tām diezgan daudz rakstīts. Iniciators tām bija Pauls Stradiņš. Par pirmo konferenci mēs jau runājām. Tomēr svarīgākā bija 1958. gada konferences rezolūcija, kurā teikts, ka viss pozitīvais neatkarīgi no zinātnieku tautības uzskatāms par Latvijas, Igaunijas un Lietuvas kultūras mantojumu un tāpēc tajā atļāva iekļaut baltvāciešus un poļus. Tas bija svarīgi. Konferencē mums ar tēvu bija programmatiskais referāts, arī referāts Jelgavas Pētera akadēmijai, kuru pēc ilgās klusēšanas reanimēja. Konferencē piedalījās prof. P. Slavens no Lietuvas, informējot par Lietuvas sasniegumiem.

Taču jāpiemin, ka konference tika saspiesta vienā dienā, jo nebija ieradušies vairāki referenti. Tā notika ZA konferenču zālē tagadējā Riharda Vāgnera namā, ko grib pārņemt Vācijas valdība, izveidojot tur vācu kultūras namu līdzīgi Maskavas namam. Jau parakstīts protokols. Lūk, šajā nākamajā vācu namā, Muses svētku zālē, notika pirmā Baltijas zinātņu vēstures konference. Tā notika laikā, kad uz turieni pārvācās ZA Fundamentālā bibliotēka, – atceros, ka mēs ar tēvu vēl stūmām krēslus. Tā bija pēdējā konference šajās telpās.

Interesanti šodien atzīmēt, ka vairāki konferences dalībnieki nebija ieradušies, tāpēc otrā diena palika brīva un to veltīja Medicīnas vēstures muzeja apskatei un viesībām Paula Stradiņa mājā Ventspils ielā. Muzejs vēl atradās 2. pilsētas slimnīcas barakā. Visi konferences dalībnieki, ieskaitot viesus un Pēteri Valeskalnu, aizgāja uz turieni. Konferenci vadīja viens no Latvijas ZA vadītājiem P. Valeskalns. Tas bija svarīgi, jo, kad bija miris P. Stradiņš, bez P. Valeskalna protekcijas konferences nevarētu turpināties.

P. Valeskalns bija vecs čekists, Mārtiņa Lāča līdzstrādnieks, vēlāk viens no A. Višinska līdzgaitniekiem, 1941. gadā Latvijas PSR izglītības ministrs, vēlāk ie-

15. Baltijas zinātņu vēstures konference (Medicīnas vēstures sekcija) Rīgā, Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā 1987. gada 30 septembrī. Prezidijā (no kreisās): K. G. Vasiljevs, S. Bizjulevičs, K. Arons, A. Hazanovs

Pēteris Valeskalns atklāj X Baltijas zinātņu vēstures konferences izbraukuma sesiju Jelgavā sakarā ar *Academia Petrina* 200 gadu jubileju 1975. gada 23. aprīlī

Baltijas un Latvijas Medicīnas vēstures asociācijas dibināšana 1990. gada 30. oktobrī. Prezidijā (no kreisās): K. Arons, J. Stradiņš, J. Krikštopaitis, K. Silivaskis

celts par ārlietu ministru. Viņš centās panākt Latvijas PSR leģitimizāciju, piedalījās Parīzes miera sarunās. 1947.–1948. gadā viņš bija viens no niknākiem P. Stradiņa kritiķiem, uzstājās pret viņu. Taču jāatzīmē, ka, neraugoties uz to, vismaz mūža pēdējos gados bija diezgan intelīgents un liberāls cilvēks, strādājis augstos amatos. P. Valeskalns bija Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja vietnieks, kļuva par aizgādni rakstu krājumam "*Из истории естествознания и техники*". Pēc P. Stradiņa nāves viņš palīdzēja organizēt Baltijas konferences, jo

tika ievēlēts pētījumu koordinēšanas komisijā, kurā bija arī P. Gērke, igauņi un lietuvieši, arī Tartu Universitātes rektors F. Klements u. c.

R. G. Pētījumu koordinēšanai tika radīta komisija 9 cilvēku sastāvā, pieci no tiem nāca no Latvijas.

J. Str. Tā darbojās līdz 1964. gadam, kad to nomainīja Latvijas Dabaszinātņu un tehnikas vēsturnieku apvienība (tādas pašas izveidojās arī Igaunijā un Lietuvā). Latvijā tās priekšsēdis bija P. Valeskalns, kurš atbalstīja pētījumus un konferences. P. Valeskalns bija sliktās attiecībās ar A. Pelši un V. Kaņepu, tāpēc V. Kaņeps konferencēs nepiedalījās. Man šķiet svarīgi, ka visos laikos tur bija iesaistīti medicīnas vēsturnieki. Šajā ziņā liels entuziasts bija K. Arons. Mēs izdarījām daudz laba: nosvinējām Jelgavas Pētera akadēmijas 200 gadu jubileju, reanimējot to, nosvinējām Tartu un Viļņas universitāšu jubilejas. Tas viss tika darīts, lai celtu Baltijas tautu pašapziņu, parādītu, ka mums ir bijuši lieli panākumi zinātnē. P. Valeskalns, būdams latviešu nacionālisma pretinieks, neiebilda pret Baltijas vāciešiem un bija labvēlīgi noskaņots idejai par Baltiju kā tiltu starp Rietumiem un Austrumiem. Nākamie Latvijas ZA vadošie ierēdņi šai ziņā bija tumsoņi. Vērtējot šādā kontekstā, varam teikt, ka tas, ka mēs izdzīvojām līdz Atmodai, ir arī P. Valeskalna kā lietussarga nopelns.

R. G. Ir divaini dzirdēt tādus vārdus par P. Valeskalnu, jo parasti viņš saistījās ar pavisam citiem darbiem.

J. Str. Viņš bija apgrozījies Maskavas Universitātes un PSRS ZA aprindās. Lai arī nebeidzis Maskavas Universitātes Dabaszinātņu fakultāti, viņš bija beidzis Sarkanās profesūras institūtu. Turklāt 70 gadu vecumā aizstāvēja doktora disertāciju par progresīvās filozofiskās domas apcerējumiem Latvijā, protams, sakompilēja to no daudziem, arī no maniem, darbiem. Disertāciju aizstāvēja Maskavā Filozofijas institūtā, un tas tomēr izraisa cieņu. Visu jau nevar krāsot melnās krāsās vien.

Ar Valeskalnu saistās vēl kāds fakts. Viņš dzimis Brīvdabas muzejā. Tur atrodas viņa dzimtās Skaldu mājas – galvenās Vidzemes sētā. 1941. gadā, būdams Izglītības tautas komisārs, viņš tur viesojās un bija pārsteigts, ieraudzīdams savas dzimtās mājas. Dzīvē tik daudz paradoksu! Viņš bija pratinājis A. Niedru, kas savās atmiņās par Valeskalnu izteicās ļoti negatīvi, pa telegrāfu bija pratinājis V. Ļeņinu kā liecinieku meņševiku lietā. Kādā starptautiskā zinātņu vēstures kongresā viesojāmies Androņņikova klosterī, un P. Valeskalns ar izbrīnu atcerējās, ka "te mēs turējām Buhāras emīru." Viņam bija bagātīga jakobiņu jaunība un mierīgas vecumdienas. Turklāt viņa znots bija pazīstams arhitektūras vēsturnieks Jurijs Vasiļjevs. Viņa pēcteči šodien sastāv Jēzus baznīcas draudzē un aprūpē šo baznīcu.

J. S. Pēdējais jautājums, ko mums vajadzētu pārrunāt, ir šāds: pagājuši 20 gadi kopš Baltijas valstu Zinātņu vēstures un filozofijas asociācijas un Baltijas valstu Medicīnas vēstures asociācijas dibināšanas.

J. Str. Šo jubileju atzīmēsim oktobrī Tallinā, 24. Baltijas zinātņu vēstures konferencē. Taču, kas ir svarīgi: abu asociāciju dibināšana notika šeit, Medicīnas

vēstures muzeja telpās 1990. gada 30. oktobrī. Šai sakarā gribētu dalīties dažās atmiņās. Iniciatori toreiz bija nevis latvieši, bet igauņi – profesors K. Silivaski un doktors Karls Martinsons. Viņi ar šo ierosinājumu nāca klajā 1988. gada februārī, uzskatot, ka kopēja asociācija palīdzēs izvirzīties kaut kur tālāk pasaulē. Pirmais šo ideju akceptēja Latvijas ZA Prezidijs, pieņemot atbalsta lēmumu, tad līdzīgā veidā akcepts tika saņemts no Lietuvas un Igaunijas ZA.

Asociācijas organizēšana notika 1990. g. 30. oktobrī, jo K. Martinsona sieva atbrauca uz Rīgu Organiskās sintēzes institūtā aizstāvēt doktora disertāciju par ķīmijas rūpniecības attīstību Igaunijā un viens no oponentiem bija prof. Silivaskis. Bija atbraukuši arī oponenti no Maskavas. Disertācijas aizstāvēšana bija sekmīga. Vēlāk Helle Martinsona kļuva par neatkarīgās Igaunijas Zinātnes padomes sekretāri. Vakarā nolēmām, ka pienācis pēdējais brīdis, lai izveidotu asociāciju. Atstājām maskaviešus vienus, bet paši sapulcējamies Medicīnas vēstures muzejā. Bija K. Silivaskis, abi Martinsoni, Kriķštopaitis, ridznieki. Turklāt K. Aronam bija jāsteidzas uz Maskavas vilcienu, jo bija jābrauc uz Indiju. Viss notika stundas laikā. Asociācijas dibināšanas materiāli publicēti Amerikas žurnālā "Akadēmiskā Dzīve" 1991. gada 33. numurā.

Īpašu diskusiju nebija, jo vienojāmies ātri. Es teicu runu franču valodā, jo tā ir oficiāli atzītā zinātņu kongresu valoda. Bija sanākuši 33 cilvēki. K. Silivaskis nolāsīja savus dokumentus, un pieņēmām rezolūciju. Mani ievēlēja par pirmo priekšsēdētāju. Nākamais saiets notika 1991. gada septembrī jau brīvajā Lietuvā, turklāt tas bija pirmais Baltijas zinātnieku saiets vispār. Šai sakarā atceros, ka Maskavas sociologs, vēlāk slavenais S. Kara-Murza Rīgā jau laikā, pamatojoties uz Ungārijas pieredzi, teica, ka jaunajās mazajās valstīs divas uzņēmēju paaudzes neinteresēsies par zinātni. Tas diemžēl ir attaisnojies.

1993. gadā Saragosā Baltijas valstu Zinātņu vēstures un filozofijas apvienību uzņēma Starptautiskā zinātņu vēstures un filozofijas ūnijā. Līdz šim laikam visas trīs Baltijas valstis esam kopā, jo tas atvieglo arī biedrunaudu iemaksas. Pašreiz tās prezidents ir Igaunijas aizsardzības ministrs, akadēmiķis Jāks Āvikso.

R. G. Kas ir palicis nepadarīts no programmatiskā Paula Stradiņa referāta, kurā viņš definēja uzdevumus?

J. Str. Nav uzrakstīta Latvijas medicīnas vēsture. Akadēmiķim A. Viksnam tas varbūt būtu jāizdara. Vēl vairāk. Nav uzrakstīta Baltijas medicīnas vēsture. Pat ne īsti fundamentāla arī augstākā medicīniskā izglītība nav aprakstīta. Tieši to 1944. gadā savā referātā ieteica P. Stradiņš. Turklāt augstākajai medicīniskajai izglītībai Latvijā šogad aprit 90 gadu.

J. S. Šogad rudenī klajā nāks izdevums "No universitātes līdz universitātei." Laika gaitā tas gan nedaudz mainījies. Tagad tiek piestrādāts pie katedru vēstures. Bet Jūsu ievads, profesors Stradiņ, ir saglabājies.

J. Str. Atgriežoties pie sarunas par rakstu krājumiem, man šķiet ļoti svarīgi, ka tie un jo īpaši konferences radija Baltijas zinātnieku vienotību, kas padomju laikā bija ciešāka, bet pastāv arī šodien, – notiek zināma informācijas apmaiņa

un zinātnieku kodols ir saglabājies. Svarīgi būtu to turpināt. Pagājušajā konferencē Rīgā izskanēja doma pārtraukt konferenču darbību un pievienoties Baltijas–Skandināvijas valstu zinātņu un ideju vēstures konferencēm, izslēdzot medicīnas vēsturi. Pēdējā Skandināvijas valstu zinātņu un ideju vēstures konference notika 1991. gadā (kopā tādas bijušas sešas, mums – 24). Bez tās jau ir kas cits. Tas, ka mēs varētu mazliet paplašināties, organizējot Baltijas jūras valstu reģionālu konferenci, piesaistot somus un zviedrus, arī poļus un it īpaši jau vāciešus, būtu labi, tāpēc šo domu varētu virzīt.

J. S. Šī doma nav mirusi. Skatot Igaunijas konferences mājaslapu, redzam, ka jautājums atkal aktualizējies. Paliek riska faktors, mēģinājumi izveidot to, par ko runājām pagājušajā reizē Rīgā.

J. Str. Mēs novecojam. Saglabāt medicīnas vēsturi kopējā dabaszinātņu un tehnikas vēstures kontekstā būtu svarīgi, vēl jo vairāk tāpēc, ka Rīgā ir Medicīnas vēstures muzejs.

R. G. Iesākti darbi kopējas izcilāko Baltijas mediķu enciklopēdijas veidošanā.

J. S. Iesākām šo ideju virzīt. Igaunija un Lietuva piekritušas.

J. Str. K. Arona organizētajā (dibinātajā) asamblejā bija V. Sjūdiks un V. Kalnins. Zināmu krīzi šī Baltijas medicīnas vēstures kopība pieredz pašreiz; šī krīze saistīta ar kopējo vērtību krīzi Baltijā, – zinātne šodien nav galvenā vērtība. Ja runājam par medicīnu, tad nozīme ir praktiskai medicīnai, bet nodarbošanās ar zinātņu vēsturi neesot prestiža nodarbošanās, drīzāk vecu cilvēku vaļasprieks, gremdēšanās atmiņās. Muzejam tomēr ir vairāk potenci, turklāt izmantojot medicīnas vēsturi drīzāk kā palīglīdzekli. Uzrakstījis savu lielo grāmatu par zinātņu vēsturi, jūtu, ka tai nav tādas rezonances, uz kādu cerēju. Lai gan parādās daudz recenziju, grāmata tomēr paliek pašauram lasītāju lokam. Tomēr viss padarītais, ieskaitot krājumu "Iz istorii medicini", paliek kā fonds nākotnei.